

Celý tento obsažný problémový komplex je třeba nově uchopit zároveň s řadou složitých *metodologických* otázek, které se týkají podmínek, cílů a prostředků sociologické výzkumné práce při pokusech o adekvátní reprodukci materiálního a ideálního, subjektivního a objektivního, jedinečného a obecného, struktury, fungování a vývoje sociální aktivity a sociálních systémů i vztahů mezi nimi. Další metodologický problémový okruh se týká výstavby, systematizace a využívání sociologického kategoriálního aparátu a ve speciálnější rovině i možnosti a hranic využívání sociálně univerzálních kategorií, jako sociální aktivita a sociální systémy, při výzkumu historicky konkrétních projevů aktivity a systémovosti v sociální skutečnosti. Metodologické diskuse se zaměřují i na otázky výstavby a používání pojmových a empirických indikátorů při výzkumu reálných sociálních aktivit a sociálních systémů a na problémy určování specifického sociologického hlediska v rámci těchto výzkumů.

Zvýšená pozornost k pojmům sociální aktivity a sociálních systémů v diskusi s nemarxistickými koncepcemi a v průběhu rozpracovávání marxistické sociologické koncepce je nakonec vyvolávána tím, že kolem těchto pojmů se v podstatě soustřeďuje i problematika praktického významu marxisticko-leninské sociologie. Její praktický význam je neobyčejně různorodý a sahá od účasti v ideologickém boji mezi dvěma protikladnými sociálně ekonomickými soustavami až k řešení základních problémů při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti. Takovou povahu mají otázky spojené s výstavbou a využitím jednotného systému sociální informace, s přípravou a realizací usnesení o změnách v teritoriálním uspořádání, v životních a pracovních podmínkách základních sociálních skupin, s rozvojem osobnosti. Teoretické a metodologické diskuse o výstavbě a zdokonalování marxisticko-leninského sociologického kategoriálního aparátu a sociologických výzkumných metodik tak získávají i bezprostředně praktickou hodnotu pro řízení sociálních procesů a pro fungování a rozvoj sociálních systémů v socialistické společnosti.

Nikolaj Genov  
(Přeložil Ota Vochoč)

#### **Mezinárodní sympozium k modelování sociálních procesů a 9. porada pracovní skupiny „Sociální plánování a prognózování“**

Ve dnech 19. až 23. září 1983 se konala ve Varně v pořadí již devátá porada pracovní skupiny *Sociální plánování a prognózování*, která pracuje již desátý rok v rámci problémové komise mnohostranné spolupráce akademii věd socialistických zemí *Vývoj sociální struktury socialistické společnosti. Sociální plánování a prognózování*. Podobně jako předchozí porady pracovní skupiny byla i tato spojena s konferencí *Modely a indikátory sociálního plánování a rozvoje* s mezinárodní účastí.

Porada a konference byly jedním z milníků dosavadní spolupráce pracovní skupiny, která vstupuje do desátého roku své činnosti.

První léta se soustředila na zpracování společné monografie *Planning and Forecasting Social Processes* (Praha, Academia 1978), která zobecnila zkušenosti sociálního plánování a prognózování v socialistických zemích a byla předložena k diskusi na IX. Světovém sociologickém kongresu ve Švédsku.

Podnět k rozpracování další koncepce společného výzkumu přinesla porada pracovní skupiny v roce 1978 ve Varně, spojená s konferencí na téma *Systém ukazatelů jako základ sociálního plánování a prognózování*. Sociální ukazatele byly diskutovány v úzké vazbě na sociální problematiku pracovních kolektivů, rozvoje územních celků a vytváření počítačových systémů automatizovaných informací pro řízení. Další porady a konference byly věnovány problémům řízení a plánování sociálních procesů města a jeho rozvoje (Weimar 1979), teorii a metodologii sociálního prognózování a jeho úloze v rozvoji socialistické společnosti (Varšava 1980). Fond dosud nashromážděných výzkumných poznatků umožnil dále konkretizovat koncepci výzkumu pracovní skupiny do konce pětiletky.

Na poradě pracovní skupiny v Liblicích v roce 1981 byly projednány teze společné monografie *Teorie a praxe sociálního plánování a prognózování v socialistických zemích*; jednotlivé oddíly této připravované monografie představují také základní témata, na něž se zaměřuje výzkum pracovní skupiny v období do roku 1985. V souladu s touto koncepcí se konala v roce 1982 v Moskvě konference pracovní skupiny k teoretickým a metodologickým otázkám tvorby sociálních ukazatelů v systému sociálního plánování. Sovětské experti přišli s návrhem na zpracování další společné monografie k tomuto závažnému problému a na konferenci v roce 1983 ve Varně předložili k projednání teze další monografie.

Porada pracovní skupiny ve Varně pak — jako další krok v uskutečňování společné výzkumné koncepce — projednala problematiku sociálního modelování ve vazbě

na sociální ukazatele. Do konce této výzkumné pětiletky byla schválena dvě další symposia pracovní skupiny: v roce 1984 v MLR na téma *Sociální problémy v systému plánování* a v roce 1985 v NDR na téma *Sociální politika a sociální plánování*.

Jednání ve Varně, jehož se zúčastnilo téměř 200 expertů, převážně z BLR, probíhalo na plenárních zasedáních a v pěti odborných sekcích. Součástí programu byla i diskuse u „kulatého stolu“ s vedoucími jednotlivých národních delegací (BLR, ČSSR, MLR, NDR, PLR a SSSR). Delegaci z ČSSR tvořili tři účastníci: F. Kutta (koordinátor pracovní skupiny) a L. Machoň (oba z Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) a M. Nebeský (z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, Praha). Příspěvky do sborníku konference vypracovali J. Linhart (Psychologický ústav ČSAV, Praha) k problémům modelů v psychologii a Ter-Manuelians (Institut řízení, Praha) k problematice modelů v teorii a praxi rozhodování.

F. Kutta vystoupil na plenárním zasedání s hlavním referátem *o úloze modelování v plánování a prognózování sociálních procesů*. Na zasedání v sekcích přednesl L. Machoň referát *o týmové práci sociálního modelování a specifických otázkách simulacních modelů* a M. Nebeský *o zkušenostech ze sociálních experimentů v ČSSR*.

Vzhledem k tomu, že dosud není k dispozici komplexní soubor příspěvků, omezíme se jen na některé referáty z plenárních zasedání.

F. Kutta nastínil *genezi sociálního modelování* a poukázal na řadu dosud nevyřešených metodologických a metodických problémů v této oblasti. Zabýval se vztahem mezi plánem a modelem a významem modelování ve společenské plánovací a řídicí praxi. Jedním z nejdůležitějších metodologických problémů je zde postižení dynamiky modelovaného objektu spjaté se změnami jeho struktury. Úroveň modelování je podměněna úrovní časových řad ukazatelových systémů, v nichž dynamika různých procesů technických, ekonomických a sociálních je různou měrou postižitelná a problém neurčitosti a neurčenosti, narůstající s rostoucím časovým horizontem, je násoben problémem metodiky konstrukce časových řad ukazatelových soustav. Často kritizovaná změna metodiky, především statistických ukazatelů, je problematická tím, že tato změna je často jen odrazem kvalitativních změn uvnitř sledovaného objektu. V každém případě však tvorba časových ukazatelových řad je základem konstrukce všech dynamických modelů. Důležitým nástrojem přechodu ke komplexnímu postižení plánované sociální reality je rozvoj systému programů, podložený odpovídajícím systémem modelů společenského rozvoje.

Výzkum v oblasti modelování se bezprostředně váže na výzkum zdokonalování informační základny. S tím souvisejí problémy zdokonalování systému sociálních ukazatelů, norem a normativů, využívání výpočetní techniky a zavádění automatizovaných systémů do praxe plánování a řízení sociálních procesů. Dlouhodobou cílovou funkcí modelování sociálních procesů je postupná tvorba systému plánových modelů zahrnujících všechny podstatné rozvojové stránky společenské existence — od prognózy, přes systém plánů a programů až po projektování sociálních procesů v průřezu vertikálním i horizontálním.

S podnětným příspěvkem zaměřeným na *tvorbu systému ukazatelů při analýze životního způsobu* vystoupil H. Berger (Institut sociologie a sociální politiky AV NDR, Berlín). Zdůraznil rozhodující úlohu teorie socialistického životního způsobu a systémového přístupu při operacionalizaci této filozoficko-sociologické kategorie. Modelová představa životního způsobu, podobně jako i jiných sociálních objektů, je nutně zjednodušená a odráží pouze některé jeho kvality. Představuje můstek mezi teorií a objektem a zahrnuje jeho teoretickou a empirickou analýzu.

Zpracování systému sociálních ukazatelů předpokládá operacionalizaci složité kategorie životního způsobu, vymezení jednotlivých pojmů, identifikaci jeho prvků a specifikaci jeho ukazatelů. Řešení problému spočívá v rozvinutí teoretického modelu; identifikace sociálních ukazatelů je možná jen v rámci existujících systémových vazeb.

Konstrukce každého koncepčního modelu životního způsobu předpokládá proto teoretické vymezení výrazných znaků životního způsobu, jimiž jsou činnosti, vztahy, subjektivní faktory a objektivní (životní) podmínky. Nezbytným krokem analýzy způsobu života v jeho celistvosti a zdůvodnění tendencí jeho dalšího rozvoje je rozbor struktury, historie, rozměru a obsahu kategorie „životní způsob“ a příslušných pojmů a ukazatelů. Přitom je nutno vzít v úvahu vzájemné působení jeho jednotlivých komponent.

Při analýze konkrétní historické pojmu socialistický životní způsob (v jeho sociální a teritoriální diferenciaci) vycházel H. Berger ze základních práv a povinností zakotvených v ústavě. Rozlišil deset komplexů potřeb, jimiž jsou: práce, výživa, odívání, bydlení, zdraví a sociální zabezpečení, výchova a vzdělání, kultura a umění, sport a odpočinek a doprava. Pro tyto komplexy byly vypracovány soubory znaků,

kteřé obsahují cca 600 ukazatelů takových prvků životního způsobu, jako jsou druhy sociálních činností, sociální podmínky, sociální vztahy, individuální hodnoty a reflexe. Určující vazba mezi druhy životních činností, podmínkami života, sociálními vztahy a individuálními reflexemi a hodnotami představuje výrazný sociologický rys socialistického životního způsobu.

V další části referátu autor podrobně vysvětlil vazby mezi deseti komplexy potřeb a druhy životních činností, podmínkami života, sociálními vztahy a individuálními reflexemi a hodnotami. Konceptuální model životního způsobu je základem pro vytvoření příslušného systému sociálních ukazatelů.

V. Dobrijanov (Institut sociologie BAV, Sofia) se ve svém referátu zabýval problematikou *utváření a využívání sociálních indikátorů*. V úvodu ocenil soustředěnou pozornost, která je tvorbě sociálních indikátorů věnována. V posledních letech byla k této problematice uspořádána řada konferencí v SSSR, ČSSR, BLR, NDR, MLR a PLR. Ocenil také přínos pracovní skupiny *Sociální plánování a prognózování* III. problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí, jejímž koordinátorem je F. Kutta. Přes veškeré úsilí se však nepodařilo dosud dospět k jednotným teoretickým a metodologickým východiskům při utváření systému sociálních indikátorů, nebyl dosud vypracován jednotný systém sociálních informací. Nedostatečně se využívá stávající informační báze v praktickém řízení, dosud se neuplatňuje racionální cesta pro dosažení maximálního politického efektu při využívání indikátorů v sociálním prognózování a plánování, ve vědeckém řízení společnosti.

V. Dobrijanov rozdělil svůj referát do tří částí. V první části se zabýval problematikou utváření sociálních indikátorů, ve druhé tvorbou systémů sociálních indikátorů a ve třetí problémy jejich využití ve společenské řídicí praxi. Zdůraznil význam sjednocení základních teoretických, metodologických a praktických přístupů při vytváření systémů sociálních indikátorů a modelů pro poznávání a řízení sociálních procesů. Maximálním cílem je zde vytvoření jednotného systému sociálních indikátorů. V minimálním programu pak jde především o to

- zvýšit úsilí pro další rozvoj standardních modelů a indikátorů pro jednotlivé sociální procesy a systémy na základě obecné výchozí modelové představy;
- sjednotit úsilí pro zdokonalení banky sociologických dat a mechanismů jejich efektivního využívání;
- urychlit a zdokonalit publikování a vyhodnocování výsledků empirických sociologických výzkumů;
- integrovat výzkum sociálních indikátorů.

S dalším závažným příspěvkem vystoupil S. F. Frolov (Institut sociologických výzkumů AV SSSR, Moskva). Nastolil otázku, jak měřit stupeň zralosti socialistické společnosti a jejího přechodu k vytvoření beztržní společnosti. Poukázal na nutnost věnovat již nyní zvýšené úsilí analýze budoucích sociálních vztahů beztržní společnosti a charakteristik jejího životního způsobu.

V průběhu konference byla věnována velká pozornost další práci na společné monografii *Teorie a praxe sociálního plánování a prognózování v socialistických zemích*. Redakce její pracovní verze bude hotova v tomto roce. Další porada pracovní skupiny se bude konat letos v MLR a bude spojena se symposiem k problematice sociálních problémů v systému plánování.

Ladislav Machoň

## **I. setkání absolventů studia marxisticko-leninské sociologie filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha**

Dne 28. X. 1983 se ve velkém sále Svazu českých novinářů konalo I. setkání katedry marxisticko-leninské sociologie filozofické fakulty UK v Praze s absolventy. Pozvání přijalo na 160 absolventů z 15 absolventských ročníků, členové katedry a hosté: nestor české sociologie prof. Karel Galla, s. Ladislav M. Sobotka, zástupce ministerstva školství ČR a s. Stanislava Kašparová, zástupkyně OV KSČ Praha 1. Setkání proběhlo v pracovní a tvořivé atmosféře a dalo základ k prohloubení vzájemné informovanosti o odborné činnosti.

Jednání zahájil zástupce vedoucího katedry Jan Sedláček, který vysvětlil smysl setkání a seznámil účastníky s programem.

Úvodní referát přednesl vedoucí katedry prof. Antonín Vaněk. Zdůraznil význam setkání jako pokusu o navázání užší spolupráce mezi katedrou a absolventy. V souvislosti s hlavním tématem programu, jenž byl formulován jako *vztah sociologické teorie a praxe v diskusi učitelů a absolventů katedry marxisticko-leninské sociologie*,